

РІЗДВЯНА ФІЛОСОФІЯ Ч. ДІККЕНСА КРИЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕКЛАДУ

У статті висвітлюється своєрідна Різдвяна філософія Чарльса Діккенса як особливий ідейно-філософський комплекс цінностей. В основі дослідження – прагматично-стилістичні особливості роману “Великі сподівання”. З огляду на різні культурно-марковані контексти оригіналу та перекладу було визначено оптимальні прийоми перекладу на українську мову.

Ключові слова: Різдвяна філософія, культурно-маркований контекст, семантичне розширення, контекстуальна заміна, ідейно-філософський комплекс.

Англійська літературна традиція створила свої зразки введення теми Різдва у літературу [5, 301]. Чи не найяскравіше з поміж усіх британських письменників Різдво змальовує Чарльс Діккенс, для котрого воно перевтілюється у цілий ідейно-філософський комплекс, в основі якого лежать вікторіанський культ родинності та християнські моральні цінності. У романі “Великі сподівання” художні рішення автора, пов’язані з духовними орієнтирами вікторіанської Англії, керуються насамперед утопічною вірою у непереможну силу добра, ідеалізацією сімейних відносин та естетичним сприйняттям звичаїв і побуту “старої доброї Англії”.

Дослідження особливого світосприйняття – Різдвяної філософії кризь призму перекладу на матеріалі роману “Великі сподівання” зумовлює собою як **новизну, так і актуальність** обраної теми. Вперше загальновідома складність та багатогранність різдвяного феномена у творчості Чарльса Діккенса досліджується з точки зору повноти перекладу.

Мета роботи полягає у виокремленні характерних способів втілення особливостей різдвяної філософії Чарльза Діккенса в українському перекладі, здійсненим Ростиславом Доценком. **Об’єктом** дослідження є роман Ч. Діккенса “Великі сподівання” та його україномовний переклад. **Предметом** наукового дослідження є прийоми перекладу специфічних стилістичних одиниць з точки зору Різдвяної філософії.

Чарльса Діккенса по праву вважають творцем різдвяного жанру та різдвяної філософії. Вони з’явилися в його творчості цілком закономірно, через те, що вони найбільш всього відповідали внутрішній логіці його художнього методу. Про закономірність появи у творчості Діккенса різдвяної філософії, пише і французький літературознавець Луї Казамьян [3]. Але не можна говорити про англійську різдвяну літературну традицію Діккенса як про безпосереднє основоположне джерело для написання творів, пронизаних “різдвяною ідеологією” іншими письменниками. Цілком закономірно, що в цей час в інших країнах формується схожа ідейна філософія добра, яка базується не тільки на використанні фольклорного матеріалу, а й на християнській моралі. Як приклад можна навести Е.Т.А. Гофмана в німецькій та Г. К. Андерсена в данській літературі, які ще до Діккенса послуговувалися ідеєю Різдва як особливої системи цінностей.

У монографії Т. Сільман є цікаве порівняння Діккенса з Ірвінгом. Але у Вашингтона Ірвінга, який проповідував культ домашнього вогнища і різдвяну пом'якшеність серця, різдвяна філософія набуває дещо інших способів вираження. На думку Ірвінга, найяскравіше культ домашніх радощів може проявитися у спокійній сільській тиші, де ще немає тих різких соціальних контрастів, які так характерні для великого сучасного міста. Тут стосунки між людьми будуються на основі гармонії, а Різдво поселяє в серцях людей мир та любов [3, 171]. Цей період символізує затишне сімейне зібрання навколо мирного вогню з каміну. Яскравий вогонь, освітлюючи кімнату, немов штучне сонце, зігріває родину і змушує їх привітно посміхатися кожному, хто б до них не завітав. У людей виникає думка, що всі двері і всі серця відчинені, адже цей час – розквіт гостинності.

У Діккенса, так як і у Ірвінга, мова йде не про релігійну ідеологію буквально, а про специфічну, особливу і символічну соціальну філософію. В основі різдвяної філософії Чарльза Діккенса лежить “домашня” ідеологія, яка володіє непереможною силою добра [3, 177]. Домашня ідеологія є чимось на кшталт сентиментальної ідеології родини, адже родинні почуття можуть бути головною об'єднуючою силою для усіх людей, незалежно від їх соціального статусу чи матеріальних статків; відбувається поновлення дружніх та сімейних зв'язків, перерваних через певні причини. Діккенс творить міф, який пов'язує свято Різдва в першу чергу з родинними цінностями та християнською мораллю, тому дуже часто його ідейну філософію добра називають “культу родинності”.

Як писав сам Чарльз Діккенс у своєму листі, “Різдвяна філософія – це погляд на життя з веселої точки зору, нещадне препарування обману, піднесений настрій... і струмінь яскравого, щиросердного, щедрого, радісного, променистого зображення всього, що стосується домашнього вогнища” [5, 66].

Діккенсова «Різдвяна філософія» деякою мірою зазнала впливу інших філософських течій. В. В. Івашева зазначає, що вся молодість Діккенса пройшла серед людей бентамівської школи. Після білля 1832 року велика кількість членів палати громад – радикали знаходились під впливом ідей Бантама. Його лозунг “якомога більше щастя для найбільшої кількості людей” повинен був притягувати маси своїм відвертим утопізмом та ілюзорністю, заспокоївши загал, який був так наляканий зростанням робочого руху. Автор висуває припущення, що промови радикалів могли мати на Діккенса більший вплив, аніж трактати самого Бентама. Будучи ще парламентським стенографом та репортером, Діккенс ознайомився з основними положеннями “філософії користі” [1, 177]. Беручи до уваги грамотність та начитаність Діккенса, В. В. Івашева стверджує, що знайомство письменника з англійською буржуазною економічною та філософською думкою не було випадковим. “Філософія користі” переплітається у Діккенса із сповіданням людяності та засудженням нерозумного егоїзму.

Чималий вплив на нього справили і Мілля зі своєю пропагандою альтруїзму [1, 178]. Саме в положеннях Мілля письменник намагався знайти опору для своєї різдвяної ідеології. Він вірить, що можливо усунути усі соціальні конфлікти та досягти гармонії шляхом широкої пропаганди альтруїзму. Гуманістична філософія надихнула його на оголошення загальнолюдських цінностей [4, 177]. Ті філософські теорії, які так широко

були розповсюджені в добу Вікторіанства розглядалися ним як шкідливі та аморальні; він постійно їх критикував. Слід зауважити, що окрім філософських поглядів на Ч. Діккенс чималий вплив мало суспільне життя країни. Загальновідомо, що Різдво у Вікторіанській Англії завжди святкувалось дуже активно, із загальним завзяттям. В 1837 році королевою Англії стає Вікторія, яка дуже любила і шанувала це свято. З цього періоду культурне бачення свята дещо змінюється: воно стає більш символічним з точки зору духовної вартості як окремого індивідууму, так і цілої родини.

Культурна асиметрія зумовлює появу неповноти, а часом неадекватності перекладу. Отже, проілюструємо декілька прикладів:

1. It was *Christmas Eve*, and I had *to stir the pudding for next day*, with a copper-stick, *from seven to eight by the Dutch clock*. I tried it with the load upon my leg (and that made me think afresh of the man with the load on his leg), and found the tendency of exercise to bring the bread-and-butter out at my ankle, quite unmanageable [10, 20].

Діялося це все у *святвечір*, і від сьомої до восьмої години за *стінным годинником* я мусив *перемішувати копісткою тісто для різдвяного пудингу*. Я спробував виконувати це доручення з тягарем на нозі (що знов нагадало мені чоловіка з ногою, закутою в кайдани), але від кожного мого поруху хліб конче силкувався вискочити вниз [9, 24].

У даному прикладі *Christmas Eve* є метафоричним вікторіанським символом, який уособлює суто англійське бачення цього свята. На перший погляд, видається, що труднощі при перекладі цієї лексеми немає, адже в українській мові існує повноцінний еквівалент – *святвечір*, який повністю відповідає структурно-семантичному рівні оригіналу. Дійсно, формальні лексично-граматичні зв'язки не порушено, проте, культурна асиметрія зумовлює розбіжності при інтерпретації українського метафоричного символу *святвечір*. Когнітивне рішення автора щодо мовного вираження цього образу є невдалим, адже культурний переніс у даному випадку просто неможливий: український читач вбачає у святвечорі суто українські цінності. Для англійської традиції цілком нормально, що родина Гарджерів скликає до себе в гості впливових друзів та далеких родичів, накриваючи для них багату вечерю, а от для української – ні. Василь Скуратівський пише, що “Святвечір – чисто родинне свято. Як правило, його справляли ввечері, коли за обрядовим столом збиралися лише члени сім’ї” [5, 172]. Важливо зрозуміти, що для українців Святвечір – це родинно-релігійно-обрядове, деякою мірою навіть культове свято, яке припадає на останній день Пилипівського посту, а для англійців – більшою мірою приготування світсько-родинного Різдва. В даному випадку доцільним вважаємо використання *прийому перекладацького коментування* у передмові до роману.

Ще одним цікавим метафоричним образом у цьому реченні виступає *the Dutch clock*, який Р. Доценко переклав як *стінный годинник*. У своїй книзі “Clock” Саймон Фліт пише, що так звані *Dutch clocks* (чия справжня назва “*Deutch clocks*”) виготовляли в м. Фуртванген (Німеччина) і представляли собою великі настінні годинники, вироблені повністю з дерева, деталі яких пізніше почали оздоблювати міддю (переклад наш – С.А.) [8, 32]. Головною функцією такого годинника є нагадування, у цьому і вбачається символізм образу, який було вжито автором для підсилення емоційного

ефекту: дитина має стежити за приготуванням святкової страви, самостійно слідкуючи за годинником.

2. “*And where the deuce ha’ you been?*” – was Mrs. Joe’s *Christmas salutation*, when I and my conscience showed ourselves. I said *I had been down to hear the Carols* [11, 35].

“*А тебе куди чортяка носив?*” – *привітала мене місіс Джо*, коли ми вдвох із моїм сумлінням стали на порозі. Я сказав, що *ходив до церкви слухати колядки* [10, 31].

У цьому прикладі цікаво видається фразема Mrs. Joe’s *Christmas salutation*, яку було перекладено *привітала* мене місіс Джо. Р. Доценко випустив прикметник *різдвяний*, що на нашу думку є перекладацьким огріхом, оскільки переклад неабияк втрачає на емоційному рівні. З контексту стає зрозумілим, що дитина очікувала на привітливий і святковий привітання, не дивлячись на те, що прийшла додому невчасно. На прагматичному рівні відчувається великий відступ від точного відтворення змісту. Ми пропонуємо скористатися прийомом *семантичного розширення*. Наш варіант перекладу: *неабияк по-святковому зустріла* мене місіс Джо.

Наступною фразевою, яка становить інтерес з точки зору повноти перекладу є *I had been down to hear the Carols*, в українському перекладі – *ходив до церкви слухати колядки*. Одразу помічаємо вдалий перекладацький прийом *додавання: до церкви*. Завдяки цьому функціональному додаванню вдається дотримати стилістичний баланс між оригіналом і українським перекладом: адже за Вікторіанською традицією було прийнято слухати різдвяні проповіді і колядки у церкві. Натомість в українській культурній традиції колядувати прийнято на самі Різдво, а не на Святвечір.

Емоційно забарвлене “*And where the deuce ha’ you been?*” перекладено: “*А тебе куди чортяка носив?*” Перекладачу вдалося зберегти посилене емоційне навантаження, більш того, перекладач *віднайшов* українозвучний еквівалентний *відповідник*, тим самим наблизивши обидва невербальні комунікативні маркери один до одного.

3. We *dined on these occasions in the kitchen*, and adjourned, for the nuts and oranges and apples, *to the parlour*; which was a change very like Joe’s change from his working clothes to his *Sunday dress*. My sister was uncommonly lively on the present occasion, and indeed was generally more gracious in the society of Mrs. Hubble than in other company [11, 40-41].

Обідали ми з такої нагоди в кухні, а *до вітальні* перебиралися споживати горіхи, апельсини та яблука; переміщення це вельми нагадувало перевдягання Джо з робочого вбрання у *недільне*. Сестра моя того дня була надзвичайно жвава, та й узагалі при місіс Габл вона стала товариськішою, ніж звичайно [10, 34].

У цьому прикладі помічаємо ледь помітне інтертекстуальне вкраплення, а саме: “...*adjourned, for the nuts and oranges and apples, to the parlour*...”, яке власне є стилізацією під смислову королівську традицію святкування Різдва. Стилізація (франц. *stylisation*) – це свідоме наслідування творчої манери певного письменника, зовнішніх формальних ознак його стилю, певного фольклорного чи літературного жанру, стилю, напрямку, історичного періоду і т. д. [9, 640]. У своєму щоденнику, будучи тринадцятилітньою принцесою, королева Вікторія пише про вечір напередодні Різдва 1832 року: “*Після вечері у ідальні ...ми попрямували до вітальні*. Там стояли два величезні круглих столи, а на них дві ялинки, прикрашені вогниками та іграшками з цукру. А навколо новорічних дерев лежали подарунки (переклад наш – С.А.)” [9, 14].

Цікавою видається фраза *Sunday dress*, яку Р. Доценко переклав як *у недільне*. Точний переклад цієї фрази: кращий, святковий одяг. Але влучний, короткий, образний вислів, вжитий перекладачем *у недільне*, звужує оригінальне семантичне значення. Уточнююча *контекстуальна заміна* є вдалим перекладацьким прийомом у даному контексті.

4. We were to have a superb dinner, consisting of a leg of pickled pork and greens, and a pair of roast stuffed fowls. *A handsome mince-pie* had been made yesterday morning (which accounted for *the mincemeat* not being missed), and the pudding was already on the boil [111, 36].

У цей день мав бути розкішний обід – солена свинина з городиною та дві фаршировані курки. *Смачнючий пиріг* був спечений ще вчора вранці (через це й не виявили досі, що зникла *начинка*), а пудинг саме пікся [10, 32].

Розпізнавальним інгредієнтом відомого вікторіанського пирога було м'ясо. Але через фінансову скруту далеко не всі могли собі дозволити приготувати цю страву, тому м'ясо почали заміняти фруктами. Багатії ж додавали до м'яса фрукти і спеції. Ця страва була особливою через цікаву традицію. Вважалось, що той, кому вдасться покуштувати дванадцять різдвяних пирогів в дванадцятьох різних будинках протягом дванадцяти Різдвяних днів – буде щасливим дванадцять місяців у наступному році (переклад наш – С.А.) [9, 29].

У перекладі *a handsome mince-pie* звучить як *смачнючий пиріг*. Варто зауважити, що прикметник *handsome* є полісемантичним і може реалізовувати декілька кардинально різних значень. Відтак, пиріг в українському перекладі може стати *великим; гарно приготованим; рум'яним* (семантичний розвиток), щедро приправленим глазур'ю (семантичний розвиток, додавання, контекстуальна інтерпретація) чи просто красивим (буквалізм).

Складним для перекладу є культурна реалія *the mincemeat*, перекладена на українську як *начинка*. З метою економії мовних засобів та досягнення логічно прозорого, Р. Доценко використовує перекладацький прийом *звуження*. Словникове значення лексеми: a mixture of currants, raisins, sugar, apples, candied peel, spices, and suet, typically baked in pastry. Ми пропонуємо *додати* прикметник *фруктова* з метою уточнення інформації тексту оригіналу.

5. By degrees, I became calm enough to release my grasp and *partake of pudding*. Mr. Pumblechook partook of pudding. *All partook of pudding*. The course terminated, and Mr. Pumblechook had begun to beam under the genial influence of gin-and-water [11, 48].

Поступово я настільки заспокоївся, що зміг витягти руки з-під столу й *узятися за пудинг*. Містер Памблечук теж узявся за пудинг. *Усі інші також*. Коли з пудингом покінчили, містер Памблечук під благодійним впливом гарячого джину знову підбдьорився [10, 38].

Жирний, ароматний, солодкий пудинг – одна із найстаріших традиційних англійських страв... Короля Георга I навіть називали “Пудинговий король” через те, що на його перше в житті Різдво йому подали ароматний фруктовий пудинг... Тісто для пудингу, який готували вдома, розмішували усі члени родини і кожен з них загадував бажання (переклад наш – С.А.) [9, 16].

При відтворенні на українську мову фрази *partake of pudding* не виникає жодних, адже в українській мові існує рівноцінний еквівалент—культурно маркований *пудинг*, який в українського читача викликає асоціації про традиційне англійське різдво. Асоціативний шлейф культурами *пудинг* реалізує у свідомості читача національно-специфічне середовище. Різдво – це улюблене традиційне свято англійців, пов’язане для Діккенса з визначеними моральними уявленнями, в першу чергу примиренням ворогів і забуттям образ, встановлення миру та доброзичливих стосунків між людьми, до яких верств населення вони не належали б [3]. Різдво пов’язане для Діккенса з певними моральними установками, зокрема ілюзією прощення ворогів і забуття образ, встановлення миру і доброзичливих відносин між людьми, злагоди у родині. Діккенс показує традиційне обличчя Вікторіанської родини [7, 129].

Отже, у перекладі, здійсненим Р. Доценком, можна відмітити деякі неточності та навіть упущення, які призвели до суттєвих втрат у перекладі. Невиправдане одомашнення лексичних одиниць, які несуть важливе культурно-традиційне навантаження, зумовлене бажанням перекладача будь-що наблизити англійську культуру до української, що у даному випадку є неприйнятним, адже Різдвяна філософія Ч. Діккенса являє собою особливу систему англійських цінностей, притаманних виключно англійському суспільству Вікторіанської доби.

Таким чином, можна зробити висновок, що задля повноти перекладу слід уникати прийому одомашнення, такої собі виразної натуралізації, яка певно стирає культурні межі двох віддалених культур. Варто пам’ятати, що перекладаючи роман “Великі сподівання”, перекладач перекладає особливу філософію добра Ч. Діккенса, тому варто орієнтуватися на прийом очуження, який спрямований на збереження культурних особливостей оригіналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ивашева В. В. Творчество Диккенса / В. В. Ивашева. – М.: изд-во Моск. ун-та, 1954. – 472 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром’яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – 752 с.
3. Лорие М. Чарльз Диккенс. Рождественские повести / М. Лорие. – М.: Государственное Издательство художественной литературы. – том 12, 1959.
4. Сильман, Т. И. Диккенс: очерки творчества / Т. И. Сильман. – Л.: Худ. Лит., 1970. – 375 с.
5. Скуратівський В. Т. Місяцелік. Український народний календар/ В. Т. Скуратівський. – К.: “Мистецтво”, 1993. – 207 с.
6. Соловьева Н. А. История зарубежной литературы 19 века: Учеб. для студ. вузов/ Н. А. Соловьева. – М.: Высш. шк.; Академия, 1999. – 559 с.
7. Carter R., McRae J. The Penguin Guide to English literature British and Ireland / R. Carter, J. McRae. – London.: Penguin Group, 1996. – 246 p.
8. Simon Fleet Clock / Fleet S. – London: Octopus Books, 1972. – 96 p.
9. Walter E. A Christmas Scrapbook / E. Walter. – London: Collins. St James’s Place, 1979. – 42 p. Ілюстративні матеріали: 10. Діккенс Ч. Великі сподівання / Ч. Діккенс. – К.:

Веселка, 1986. – 480 с. 11. Dickens C. Great Expectations / C. Dickens.: Planet PDF, 2002. – 865 p.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Саволоцкая А. А., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

РОЖДЕСТВЕНСКАЯ ФИЛОСОФИЯ Ч. ДИККЕНСА С ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ

В статье освещается своего рода Рождественская философия Ч. Диккенса как особый идейно-философский комплекс ценностей и прагматическо-стилистические особенности романа “Большие надежды”. Ввиду различий между культурно-маркированными контекстами оригинала и перевода были определены оптимальные приемы перевода на украинский язык.

Ключевые слова: *Рождественская философия, культурно-маркированный контекст, семантическое расширение, контекстуальная замена, идейно-философский комплекс.*

Savolotska A. A., Master Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

CHRISTMAS PHILOSOPHY OF CH. DICKENS IN THE LIGHT OF TRANSLATION

The article highlights peculiar Christmas philosophy of Ch. Dickens as an original conceptual-philosophical complex of values and pragmatic-stylistic special features of novel “Great expectations”. Taking into consideration culturally-marked differences between contexts of original and translation, article shows optimal translational methods into the Ukrainian language.

Keywords: *Christmas philosophy, culturally-marked context, semantic widening, contextual substitution, conceptual-philosophical complex.*